

Цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

УДК 347.921

Череватенко Ірина Миколаївна

*кандидатка юридичних наук,
асистентка кафедри цивільного процесу*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Череватенко Ирина Николаевна

*кандидат юридических наук,
ассистент кафедры гражданского процесса*

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Cherevatenko Iryna

*PhD in Law, Assistant of the Department of Civil Procedure,
Associate Professor of the Department of International and Comparative Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Карачевцева Катерина Дмитрівна

*студентка
Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Карачевцева Екатерина Дмитриевна

*студентка
Института подготовки кадров для органов юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Karachevtseva Kateryna

*Student of the
Personnel Training Institute for the Bodies of Justice of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University*

Крохмаль Роман Олександрович

студент

*Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Крохмаль Роман Александрович

студент

*Института подготовки кадров для органов юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Krokhmal Roman

Student of the

*Personnel Training Institute for the Bodies of Justice of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University*

Ковальчук Анна Павлівна

студентка

*Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Ковальчук Анна Павловна

студентка

*Института подготовки кадров для органов юстиции Украины
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Kovalchuk Anna

Student of the

*Personnel Training Institute for the Bodies of Justice of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University*

**ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ
ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ГРАЖДАНСКИМИ ПРОЦЕССУАЛЬНЫМИ
ПРАВАМИ**

ABUSE OF CIVIL PROCEDURAL RIGHTS

Анотація. У статті автори розкривають актуальну проблему у галузі цивільно-процесуального права, яка стосується зловживання цивільними процесуальними правами. Зловживання процесуальними правами є суттєвою перешкодою для здійснення ефективного правосуддя. Наявний рівень нормативного регулювання фактично є незадовільним. Тому правильне визначення критеріїв для можливого визнання судом здійснення учасником справи процесуальних прав як зловживання має велике значення для застосування заходів процесуального примусу.

Для визначення дії як зловживання правом слід говорити про ряд конкретних ознак: здійснення права всупереч його меті та здійснення його поза дозволеними межами. З чого можливо стверджувати, що зловживанням може бути, як конкретна дія, так і бездіяльність у формі безпідставного невиконання конкретного процесуального обов'язку. Питання ж меж використання прав більше відповідає питанню пропорційності саме процесуальної дії та рішення. Згідно з частиною 2 статті 44 Цивільного процесуального кодексу України встановлена така ознака зловживання правом, як суперечність засадам цивільного судочинства. Тобто, зловживанням правом може бути таке діяння, що направлено на унеможливлення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду та вирішенню справ, ефективного захисту прав чи інтересів відповідно до частини 1 статті 2 Цивільного процесуального кодексу України. Також авторами у даній статті проаналізовані аспекти поняття зловживання цивільними процесуальними правами.

Проблемним аспектом визначається те, що загальний інструментарій санкціонування судом зловживання правом (крім позбавлення можливості вчинити процесуальну дію): попередження,

видалення з зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штраф видається досить сумнівним.

Тож, автори здійснили аналіз теоретичної, нормативної бази та судової практики (у тому числі і практики Європейського суду з прав людини) щодо зловживання процесуальними правами; систематизували наявну інформацію та концептуально переосмислили механізм запобігання та санкціонування зловживання процесуальними правами. Також запропоновано своє бачення вирішення проблеми.

Ключові слова: зловживання правом, добросовісність, зловживання процесуальними правами, межі здійснення суб'єктивного права, правопорушення.

Анотація. В статті автори розкривають актуальну проблему в області гражданского процессуального права, которая касается злоупотребления гражданскими процессуальными правами. Злоупотребление процессуальными правами является существенным препятствием для осуществления эффективного правосудия. Имеющийся уровень нормативного регулирования неудовлетворителен. Правильное определение критериев для возможного признания судом осуществления участником дела процессуальных прав как злоупотребления имеет значение для применения мер процессуального принуждения.

Вообще для определения действия как злоупотребления правом следует говорить о ряде конкретных признаков: осуществление права вопреки его цели и совершение его вне допустимых пределов. Из чего можно утверждать, что злоупотреблением может быть как конкретное действие, так и бездействие в форме безосновательного неисполнения конкретного процессуального обязательства. Вопрос же границ использования прав больше соответствует вопросу пропорциональности процессуального действия и решения. Согласно части 2 статьи 44

Гражданского процессуального кодекса Украины установлен такой признак злоупотребления правом, как противоречие основам гражданского судопроизводства. То есть, злоупотреблением правом может быть только такое деяние, которое направлено на препятствование справедливому, беспристрастному и своевременному рассмотрению и решению гражданских дел, эффективной защиты прав или интересов в соответствии с частью 1 статьи 2 Гражданского процессуального кодекса Украины. Также авторами в данной статье проанализированы аспекты понятия злоупотребления гражданскими процессуальными правами.

Проблемным аспектом определяется то, что общий инструментарий санкционирования судом злоупотребления правом (кроме лишения возможности совершить процессуальное действие): предупреждение, удаление из зала судебного заседания, временное изъятие доказательств для исследования судом, повод, штраф, кажется достаточно сомнительным с точки зрения эффективности их применения.

Авторы провели анализ теоретической, нормативной базы и судебной практики (в том числе и практики Европейского суда по правам человека) относительно злоупотребления процессуальными правами; систематизировали имеющуюся информацию и концептуально переосмыслили механизм предотвращения и санкционирования злоупотребления процессуальными правами. Также предложено свое видение решения проблемы.

Ключевые слова: *злоупотребление правом, добросовестность, злоупотребление процессуальными правами, пределы осуществления субъективного права, правонарушение.*

Summary. *In the article, the authors reveal a topical issue in the field of civil procedural law, which concerns the abuse of civil procedural rights. Abuse of procedural rights is a significant obstacle to the administration of effective justice. The current level of regulation is in fact unsatisfactory. The correct definition of the criteria for the possible recognition by the court of the exercise by a party of procedural rights as an abuse is of great importance for the application of measures of procedural coercion.*

In general, to define the action as an abuse of rights, we should talk about a number of specific features: the exercise of the right against its purpose and its exercise outside the permitted limits. From which it can be argued that abuse can be both a specific action and inaction in the form of unjustified failure to perform a specific procedural duty. The question of the limits of the use of rights is more in line with the question of the proportionality of the procedural action and decision. According to part 2 of Art. 44 of the Civil Procedural Code of Ukraine established such a sign of abuse of rights as a contradiction of the principles of civil procedure. That is, an abuse of rights may be an act aimed at preventing a fair, impartial and timely consideration and resolution of cases, effective protection of rights or interests in accordance with part 1 of Art. 2 of the Civil Procedural Code of Ukraine. The authors of this article also analyze aspects of the concept of abuse of civil procedural rights.

The problematic aspect is that the general tools of court authorization of abuse of rights (except of deprivation of the opportunity to take procedural action): warning, removal from the courtroom, temporary seizure of evidence for trial, reason, fine, seems questionable.

Thus, the authors analyzed the theory, legislation and case law (including the case law of the European Court of Human Rights) on the abuse of procedural rights; systematized the available information and conceptually rethought the mechanism for preventing and authorizing the abuse of procedural rights. They also offered their vision of solving the problem.

Key words: *abuse of rights, good faith, abuse of procedural rights, the limits of subjective law, offense.*

Постановка проблеми. Забезпечення однієї із засад Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [1] (далі – ЦПК) – «неприпустимості зловживання процесуальними правами» для судді пов’язано з ризиком дисциплінарної відповідальності на підставі умисної або внаслідок недбалості незаконної відмови у доступу до правосуддя. До названої проблематики зверталась і суддя Верховного суду – Олена Кібенко з посиланням на справу № 916/1573/18 [2]. При цьому незалежний суддя в диспозитивному цивільному процесі не є заінтересованим на рівні сторін у справі у швидкому та повному її рішенні. Рівень нормативного регулювання не відповідає наявній практиці, а саме питання зловживання правом більш доктриналізоване, ніж досліджено з точки зору механізму нормативного впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням зловживання правами у своїх роботах приділяли увагу такі фахівці, як М.М. Агарков [3], В.В. Комаров [4], Я.В. Грель [5], О.Я. Рогач [6], О.О. Кот [7], Д.С. Бакаєв [8], М.М. Шевердін [9] та інші видатні вчені та практикуючі фахівці. Наприклад, М.М. Шевердін [9] зазначає, що чинне процесуальне законодавство передбачає досить механізмів для забезпечення дотримання сторонами судового процесу своїх процесуальних обов’язків.

Формування цілей статті (постановка завдання). За основні завдання нами було виділено: 1) аналіз теоретичної, нормативної бази та судової практики щодо зловживання процесуальними правами; 2) систематизація наявної інформації та концептуальне переосмислення механізму запобігання та санкціонування зловживання процесуальними правами.

Виклад основного матеріалу. Основна теоретична проблематика, до якої слід звертатися в контексті добросовісної поведінки, це забезпечення в кожному випадку можливості суб'єкта викласти власну позицію суду «*right to be heard*» та запобігання зловживання правами. Найбільшого значення названий принцип набув саме в арбітражній практиці, зокрема Габріель Кауфман-Колер та Антоніо Рігозі [10] аналізуючи швейцарське арбітражне законодавство зазначив, що право «бути почутим» фактично відповідає формулюванню «це (право) дозволяє кожній стороні презентувати всі факти та юридичні аргументи щодо предмета спору, наводити (*adduce*) необхідні докази, з'являтися на слуханнях та отримувати юридичну допомогу або бути представленим адвокатом». Європейський суд з прав людини визначає вказаний принцип у справі «Домбо Бехеєр Б. В. проти Нідерландів» як необхідність надати «кожній стороні розумну можливість представити справу в таких умовах, які не ставлять цю сторону у суттєво не вигідне становище відносно другої сторони» [11]. Але вказане право може підлягати обмеженням, зокрема: право повинно бути здійснено вчасно та відповідно до процедурного порядку, докази повинні відноситися до релевантного факту, докази не повинні бути надлишковими (*redundant*) або повторювати себе та стосуватися фактів, які ще не встановлені чи встановлені не повністю трибуналом [10]. Отже, коли ми говоримо про зловживання правом, мова завжди буде йти про вихід за допустимі межі здійснення права.

Слід вказати, що принцип добросовісності є загальноправовим принципом, що обумовлює звернення як до арбітражної практики, так і до практики судів різних юрисдикцій. При цьому ми говоримо безпосередньо про реалізацію процесуальних, а не матеріальних прав чи обов'язків. Найбільш повного та вдалого тлумачення поняттям «добросовісність» та «зловживання правом» надано Верховним (господарським) судом, зокрема у постанові від 08 травня 2018 року по справі № 910/1873/17: «принцип

добросовісності - це загальноправовий принцип, який передбачає необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів при виконанні своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав ... Зловживання правом - це свого роду спотворення права. У цьому випадку особа надає своїм діям повну видимість юридичної правильності, використовуючи насправді свої права в цілях, які є протилежними тим, що переслідує позитивне право» [12]. Таким чином, зловживання правом є діянням, що не дозволяє ефективно здійснити правосуддя. Європейський суд з прав людини в цьому контексті зазначає, що «має не лише здійснюватися правосуддя, ще має бути видно, що воно здійснюється» у справі «Де Куббер проти Бельгії» [13].

Також Верховний суд в ухвалі від 06.09.2018 р. по справі №522/2378/17 визначив ознаки зловживання правом як діяння, за «якого відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав, і визначається як поведінка, що перевищує (або порушує) межі здійснення суб'єктивних прав» [14].

Тобто, для визначення дії, як зловживання правом слід говорити про ряд конкретних ознак: здійснення права всупереч його меті та здійснення його поза дозволеними межами. Так, в рамках цивільного процесу кожна особа зобов'язана використовувати свої права та здійснювати процесуальні обов'язки виключно для досягнення легітимної процесуальної мети, передбаченої ст. 2 ЦПК. З чого можливо стверджувати, що зловживанням може бути, як конкретна дія, так і бездіяльність у формі безпідставного невиконання конкретного процесуального обов'язку. Питання ж меж використання прав більше відповідає питанню пропорційності саме процесуальної дії та рішення. Адже, користуючись правом всупереч цілям цивільного судочинства особа використовує право для її досягнення, проте результат такої дії є малозначним, несуттєвим, надмірним з точки зору можливості викладу певних фактів, або прямо направлений на позбавлення

можливості іншої сторони презентувати в суді власне бачення справи, докази. Наприклад, доказування обставини, яка приймається сторонами чи встановлена в порядку преюдиції, витребування доказів для доведення вказаної обставини. Тобто, зловживанням правом буде вчинення процесуальної дії, яка не веде до отримання релевантної можливості демонстрації нових, необхідних фактів.

Інша сторона пропорційності полягає у можливості досягти законну ціль іншими способами та міри втручання в права та інтереси іншої сторони. Вказані аспекти пропорційності фактично означають можливість досягнення мети іншими більш м'якими способами. У тому числі, у цих аспектах слід говорити про порушення публічного порядку цивільного процесу та можливості порушити загальнолюдські цінності, до чого звертався ЄСПЛ [15]. Таке порушення може мати вираз використання ненормативної образливої лексики, що може бути санкціоновано судом з мотивів: 1) порушення порядку цивільного судочинства, 2) зловживання правом представити власну позицію на певній стадії чи моменті провадження.

Іншим аспектом зловживання правом є умисність діяння. З чого слідує, що нездійснення обов'язку, для прикладу, не є зловживанням за умови відсутності повідомлення про необхідність його здійснення та умови обов'язковості такого повідомлення. Основне питання полягає в конкретизації об'єкта на який умисне направляється. Існує два підходи. Перший пов'язаний з тим, що мета порушника полягає в порушенні порядку цивільного судочинства. Вважаємо його наразі нерелевантним, адже будь-яка дія стороною здійснюється на власний ризик, тоді їх санкціонування є частиною порядку. При цьому постає питання, чи є добросовісна поведінка (наприклад, незатягування процесу) частиною його процедурного порядку. Другий же – полягає в спрямованості дій чи їх

відсутності на неможливість досягти цілей судочинства, який ми вважаємо й слід застосовувати.

Останнім доктринальним аспектом слід розглянути питання пов'язаності принципу рівності сторін процесу у здійсненні їх можливостей та заборони недобросовісної поведінки. Принцип рівності сторін зокрема означає що за однакових обставин суд приймає аналогічні рішення щодо сторін. Габріель Кауфман-Колер та Антоніо Рігозі [10] при тлумаченні вказаного принципу в рамках арбітражної практики зверталися до ряду рішень Верховного суду Швейцарії, практика якого свідчить зловживанням правом слід вважати дії *venire contra factum proprium* чи *estoppel*. Поведінка *venire contra factum proprium* означає вчинення дії всупереч попереднім заявам сторони чи такої, що суперечить її попередній поведінці. *Estoppel* у свою чергу означає, що сторона не може заперечувати факти чи оспорювати факти, які були нею попередньо визнані. Така дія може бути направлена на маніпуляцію судом для допущення різного ставлення до сторін в однакових питаннях, маніпулювання фактами і становить собою зловживання правом.

Нормативно концепція добросовісної поведінки та заборони зловживання правом стороною в процесі регламентована ст. 44 ЦПК та ситуативно як можливість приймати певне процесуальне рішення в ряді інших положень ЦПК. Згідно ч. 2 ст. 44 ЦПК встановлена така ознака зловживання правом, як суперечність засадам цивільного судочинства [1]. Тобто, зловживанням правом може бути таке діяння, що направлено на унеможливлення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду та вирішенню справ, ефективного захисту прав чи інтересів відповідно до ч. 1 ст. 2 ЦПК.

Обов'язок суду ж щодо превенції зловживання правами та забезпечення виконання процесуальних обов'язків покладений саме на суд згідно принципу змагальності сторін в п. 5 ч. 4 ст. 12 ЦПК. Одночасно

звертаючись до змісту вказаного принципу та ч. 3 вказаної статті, слід зазначити, що на думку законодавця саме суд повинен проаналізувати дії чи бездіяльність сторін на предмет можливості захистити порушене право іншої сторони та подальшої ефективності такого захисту, реалізувати чи унеможливити досягнення цілі процесуальної дії чи дій в провадженні загалом [1]. Аналогічних висновків дійшов ЄСПЛ у справах «Цихановський проти України» [16] та «Коновалов проти України» [17], вказавши, що: «Саме на національні суди покладено обов'язок створення умов для того, щоб судове провадження було швидким та ефективним, зокрема, суд має вирішувати, чи відкладати судові засідання за клопотанням сторін, а також, чи вживати якісь дії щодо сторін, чия поведінка спричиняє не виправдані затримки у провадженні». При цьому така діяльність суду є кардинально обмеженою, адже суд за загальним правилом не може збирати докази згідно з принципом диспозитивності (ч. 2 ст. 13 ЦПК). Тобто, на суд покладається фактично забезпечення інтересу іншої сторони в таких випадках шляхом постановлення ухвали чи окремої ухвали під загрозою дисциплінарної відповідальності. Вказаний механізм в обов'язковому порядку потребує змін з урахуванням надання суду достатніх гарантій для постановлення процесуальних рішень.

При цьому сумнівним видається загальний інструментарій санкціонування судом зловживання правом, крім позбавлення можливості вчинити процесуальну дію: попередження, видалення з зали судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом, привід, штраф. З чого застосовуватися може максимум штраф, як форма економічного стимулювання. Але він не веде до компенсації затраченого часу протилежній стороні.

Слід акцентувати увагу, що визнання зловживанням процесуальним правом дій, перелічених в ч.2 ст. 44 ЦПК, є правом суду і залежить від обставин, наприклад, подання декількох позовів до одного й того самого

відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав для маніпуляції з АСДС чи подання позову за відсутності предмета спору. Проте, якщо не піддавати критиці формулювання ч. 2 ст. 44 ЦПК, виділяється ряд дій, які слід визнавати зловживанням правом, у тому числі й такі, коли протилежна сторона ще не може забезпечити дотримання її прав та інтересів.

За зловживання правом, передбаченим п. 1 ч. 2 ст. 44 ЦПК, тобто поданням скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення, суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання згідно ч. 3 цієї статті чи відмовити у відкритті провадження на підставі відповідного пункту ч. 1 ст. 186 ЦПК. Усе ж таки, більше застосовуються ідентичні норми саме в господарському судочинстві. Для прикладу Верховний суд визнав в ухвалі від 17.05.2018 р. по справі №916/36/16 подання касаційної скарги прикладом зловживання правом: «яке полягає у «вчиненні інших аналогічних дій, спрямованих на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи», оскільки заявник зустрічної позовної заяви неодноразово та недобросовісно, з порушенням норм процесуального законодавства заявляє «зустрічні позовні заяви», а потім оскаржує акти суду про залишення без розгляду таких заяв, що створює перешкоди у справедливому розгляді первісних позовних вимог позивача у справі в межах розумного строку» [18].

Слід відзначити, що в таких випадках здебільшого йдеться про відсутність аргументації сторони, що ініціює процес певну процесуальну дію, щодо необхідності її вчинення. Найбільшого поширення такого виду

порушення пов'язані з заявленням відводів. Основним критерієм для вказаних дій є презумпція їх безпідставності, допоки сторона не доведе іншого. Такий відвід буде вважатися завідомо безпідставним, коли він ґрунтується на припущеннях сторони, не підкріплений доказами, як приклад – ухвала Верховного Суду від 29.05.2018 р. по справі №910/14716/17, в якій мотивом заявлення відводу виступав аналіз діяльності судді, на підставі чого в скаржника «виникли сумніви в неупередженості та компетентності головуючого в цій справі судді» [19].

Також зловживанням права за такими положеннями за критерієм очевидної безпідставності було визнано подання касаційної скарги, яка «являє собою набір не пов'язаних між собою логікою та змістом речень» в ухвалі Верховного Суду від 07 березня 2019 року по справі №916/772/14 [20].

Якщо сторона подає заяви чи клопотання, які без поважних причин не були заявлені в підготовчому провадженні або в інший строк, визначений судом суддя залишає їх без розгляду на підставі ч.2 ст. 222 ЦПК. Здійснення процесуального права за межами встановленого строку становить також окремий вид зловживання правом, направлено на затягування судового процесу. Зокрема в ухвалі від 18.12.2018 р. по справі №910/2968/18 [21] Верховний суд визнав відвід завідомо безпідставним, адже він був заявлений у відповідь на процесуальне рішення суду поза дозволеним строком на подання відводу.

У разі, якщо у судді виникають підстави вважати, що процесуальна дія здійснюється для затягування судового процесу, а також якщо виникають підстави вважати, що подано завідомо безпідставного позову, позов за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер суддя може на підставі положень ст. 135 ЦПК зобов'язати сторону, яка ініціює провадження або заявляє клопотання внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму судових

витрат, пов'язаних з розглядом справи або певною процесуальною дією та постановити про це ухвалу.

За умови подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом із аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями, якщо не постановлена ухвала про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі, повернення позовної заяви або залишення позову без розгляду, то заява за п. 6 ч. 4 ст. 185 ЦПК може бути залишена без розгляду. В інших випадках суддя відмовляє у відкритті проваджень на підставі п.3 ч.1 ст. 186 ЦПК.

Позовна заява повертається на підставі п. 2 ч. 4 ст. 185 також у разі необґрунтованого або штучного об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою.

У разі укладення ж мирової угоди, що суперечить правам чи законним інтересам третіх осіб, суд може не затверджувати вказану угоду на підставі ч. 5 ст. 207 ЦПК.

Слід також вказати, що існує ряд порушень прямо не передбачених нормативно, проте які за практикою визнаються зловживанням правом. Зокрема, це застосування нецензурної лексики. Висновок щодо вказаного питання було надано Великою Палатою Верховного Суду в постанові від 13 березня 2019 року №199/6713/14-ц: «використання одними учасниками судового процесу та їх представниками нецензурної лексики, образливих і лайливих слів чи символів у поданих до суду документах і у спілкуванні з судом (суддями), з іншими учасниками процесу та їхніми представниками, а також вчинення аналогічних дій є виявом очевидної неповаги до честі, гідності зазначених осіб з боку тих, хто такі дії вчиняє. Ці дії суперечать основним засадам (принципам) цивільного судочинства (пунктам 2 і 11

частини третьої статті 2 ЦПК України), а також його завданню, яке превалює над будь-якими іншими міркуваннями в судовому процесі (частини перша та друга вказаної статті)» [22]. При цьому Суд послався на ряд справ ЄСПЛ з аналогічними висновками.

Також до зловживання правом слід відносити неявку на судові засідання, особливо, якщо такі дії вчиняються позивачем – активною стороною процесу. Про що зазначено в Рекомендації Рада Європи R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи: «відносно будь-якої сторони повинні застосовуватися санкції, якщо вона, отримавши судові повідомлення, не здійснює процесуальних дій у строки, встановлені законом чи судом» [23]. Аналогічному принципу слідує ЄСПЛ, так у справі «Юніон Аліментарія Сандерс С.А. проти Іспанії» зазначено, що «заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання» [24].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Зловживання процесуальними правами є суттєвою перешкодою для здійснення ефективного правосуддя. Наявний рівень нормативного регулювання фактично є незадовільним. Так, визнання дії чи бездіяльності зловживання є правом суду залежно від обставин. Хоча в таких випадках, за наявного очевидного порушення видається за потрібне закріпити обов'язок суду реагувати шляхом позбавлення права на вчинення процесуальної дії та/або застосування процесуальних санкцій. Покладення на суд обов'язку діяти певним чином у свою чергу знімає питання щодо його гіпотетичної необ'єктивності та ускладнює процедуру ініціювання розгляду питання про дисциплінарну

відповідальність. Додатково безпідставне звернення щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, коли суддя виконував покладений на нього обов'язок легше інтерпретувати, як чергове зловживання правом та санкціонувати такі дії.

Процедуру визнання дії зловживання права можливо змінити шляхом закріплення можливості за протилежною стороною в запереченні на клопотання чи заяву прохати про визнання процесуальної дії зловживанням правом та покладення на особу певного заходу процесуального примусу та відшкодування витрат на правову допомогу, та/або додаткового забезпечення виконання процесуальних зобов'язань, та/або в разі, якщо відсутність судового рішення не дозволяє ефективно захистити право чи реалізувати його чи призводить до матеріальних збитків – клопотати про грошове відшкодування пов'язане з безпідставним затягуванням судового процесу у разі відповідного судового рішення чи змінити спосіб захисту. А у разі невиконання особою покладених обов'язків – ініціювати розгляд такого питання з аналогічними можливостями.

Також, видається раціональним закріпити окремо як зловживання правом дії, що суперечать попередній поведінці сторони чи заявам сторони, спрямовані на порушення можливості рівного представлення позиції сторін по справі, дії, що є очевидно не пропорційними процесуальній цілі, неявка на судові засідання, порушення публічного порядку.

Література

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV у редакції від 15.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top> (дата звернення 16.12.2021).

2. Окрема ухвала Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 31 липня 2019 р., судова справа № 916/1573/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83431068> (дата звернення 15.12.2021).
3. Агарков М.М. Проблема злоупотребления правом. Известия АН СРСР. 1946. № 6. С. 424-436.
4. Курс цивільного процесу: підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с. (автор глави, на яку здійснене посилання, В. В. Комаров).
5. Грель Я. В. Злоупотребления сторон процессуальными права в гражданском и арбитражном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. Новосибирск, 2006. 26 с.
6. Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2011. 34 с.
7. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : Алерта, 2017. 494 с.
8. Бакаєв Д.С. Концепція зловживання правом у правовій доктрині : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2013. 18 с.
9. Шевердін М. Зловживання процесуальними правами: як запобігти? Юридична газета online. 2018. №17 (619). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zlovzhivannya-procesualnimi-pravami-yak-zapobigti.html>
10. Gabrielle Kaufmann-Kohler, Antonio Rigozzi. International Arbitration: Law and Practice in Switzerland. Oxford University Press, 2015. 557 p.
11. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Домбо Бехеєр Б. В. проти Нідерландів» (заява № 14448/88 від 27 жовтня 1993 року). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57850&filename=001-57850.pdf>

12. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 8 травня 2018 р., судова справа № 910/1873/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74221169>
13. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Де Куббер проти Бельгії» (заява №9186/80 від 26 жовтня 1984 року). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-57465%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-57465%22]})
14. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 6 вересня 2018 р., судова справа № 552/2378/17. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/38/6977650b85f2b621770caa2ddad7a57e.rtf>
15. Посібник зі статті 17 конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Заборона зловживання правами. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/24d812b1ec6fe9f41236_file.pdf (дата звернення 12.12.2021).
16. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Цихановський проти України» (заява № 3572/03 від 6 вересня 2007 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_333
17. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Коновалов проти України» (заява № 13242/02 від 18 жовтня 2007 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_312
18. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 травня 2018 р., судова справа № 916/36/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411406>
19. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 29 травня 2018 р., судова справа № 910/14716/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74346067>

20. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 7 березня 2019 р., судова справа № 916/772/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80335700>
21. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 18 грудня 2018 р., судова справа № 910/2968/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78807921>
22. Постанова Великої Палати Верховного Суду у складі від 13 березня 2019 р., судова справа № 199/6713/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854817>
23. Рекомендація R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи від 28.02.1984 р. № R(84)5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126#Text (дата звернення 13.12.2021).
24. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Юніон Аліментарія Сандерс С.А. проти Іспанії» (заява № 11681/85 від 7 липня 1989 року). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57618&filename=001-57618.pdf>

References

1. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1618-IV u redaktsii vid 15.12.2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#top> (data zvernennia 16.12.2021).
2. Okrema ukhvala Verkhovnoho sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 31 lypnia 2019 r., sudova sprava № 916/1573/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83431068> (data zvernennia 15.12.2021).

3. Aharkov M.M. Problema zloupotreblenyia pravom. Yzvestyia AN SRSR. 1946. № 6. S. 424-436.
4. Kurs tsyvilnoho protsesu: pidruchnyk / V. V. Komarov, V. A. Bihun, V. V. Barankova ta in.; za red. V. V. Komarova. Kharkiv: Pravo, 2011. 1352 s. (avtor hlavy, na yaku zdiisnene posylannia, V. V. Komarov).
5. Hrel Ya. V. Zloupotreblenyia storon protsessualnyu prava v hrazhdanskom y arbytrazhnom protsesse: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.15. Novosybyrsk, 2006. 26 s.
6. Rohach O.Ia. Zlovzhivannia pravom: teoretyko-pravove doslidzhennia: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.01. Kyiv, 2011. 34 s.
7. Kot O.O. Zdiisnennia ta zakhyst subiektyvnykh tsyvilnykh prav: problemy teorii ta sudovoi praktyky : monohrafiia. Kyiv : Alerta, 2017. 494 s.
8. Bakaiev D.S. Kontsepsiia zlovzhivannia pravom u pravovii doktryni : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01. Zaporizhzhia, 2013. 18 s.
9. Sheverdin M. Zlovzhivannia protsesualnyu pravamy: yak zapobihyty? Yurydychna hazeta online. 2018. №17 (619). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/zlovzhivannya-procesualnimi-pravami-yak-zapobigti.html>
10. Gabrielle Kaufmann-Kohler, Antonio Rigozzi. International Arbitration: Law and Practice in Switzerland. Oxford University Press, 2015. 557 p.
11. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «Dombo Bekheier B. V. proty Niderlandiv» (zaiava № 14448/88 vid 27 zhovtnia 1993 roku). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57850&filename=001-57850.pdf>
12. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 8 travnia 2018 r., sudova sprava № 910/1873/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74221169>

13. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «De Kubber proty Belhii» (zaiava №9186/80 vid 26 zhovtnia 1984 roku). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-57465%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-57465%22]})
14. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 6 veresnia 2018 r., sudova sprava № 552/2378/17. URL: <http://od.reyestr.court.gov.ua/files/38/6977650b85f2b621770caa2ddad7a57e.rtf>
15. Posibnyk zi statti 17 konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. Zaborona zlovzhvannia pravamy. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/24d812b1ec6fe9f41236_file.pdf (data zvernennia 12.12.2021).
16. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «Tsykhanovskiy proty Ukrainy» (zaiava № 3572/03 vid 6 veresnia 2007 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_333
17. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «Konovalov proty Ukrainy» (zaiava № 13242/02 vid 18 zhovtnia 2007 roku). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_312
18. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 17 travnia 2018 r., sudova sprava № 916/36/16. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74411406>
19. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 29 travnia 2018 r., sudova sprava № 910/14716/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74346067>
20. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 7 bereznia 2019 r., sudova sprava № 916/772/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80335700>

21. Ukhvala Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Kasatsiinoho hospodarskoho sudu vid 18 hrudnia 2018 r., sudova sprava № 910/2968/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78807921>
22. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu u skladi vid 13 bereznia 2019 r., sudova sprava № 199/6713/14-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854817>
23. Rekomendatsiia R (84) 5 Komitetu ministriv derzhavam-chlenam stosovno pryntsyviv tsyvilnoho sudochynstva, shcho napravleni na udoskonalennia sudovoi systemy vid 28.02.1984 r. № R(84)5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_126#Text (data zvernennia 13.12.2021).
24. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «Union Alimentaria Sanders S.A. proty Ispanii» (zaiava № 11681/85 vid 7 lypnia 1989 roku). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57618&filename=001-57618.pdf>